LEO STRAUSSAS: ISTORIZMAS, POLITINĖ FILOSOFIJA IR POLITIKOS MOKSLAS

Mindaugas Stoškus
Vilniaus universiteto Filosofijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 7617
El. paštas: mindaugas.stoskus@fsf.vu.lt

Straipsnyje analizuojamas Leo Strausso iškeltas istorizmo poveikis politinei filosofijai. Aptariamos istorizmo sąsajos su pozityvizmu, moderniąja politine filosofija. Aiškinamasi, kuo remdamasis istorizmas iš mokslinio diskurso eliminuoja pagrindines klasikinės politinės filosofijos problemas apie teisingumą, prigimtinę teisę ir geriausią režimą, svarstoma, kokį poveikį tai padarė visai politinei filosofijai. Straipsnyje analizuojama, kaip ir kokias istoristines nuostatas perėmė naujas politikos mokslas, kaip tai paveikė politikos mokslininkų požiūrį į filosofinę politinės tikrovės analizę. Nagrinėjamos Strausso idėjos apie istorizmo vidinius prieštaravimus, jo nesugebėjimą nuosekliai pagrįsti nei filosofinio mąstymo ribotumo, nei istoristinio požiūrio patikimumo. Iškeliama ir ginama mintis, jog politikos mokslas, perėmęs istoristines nuostatas, taip pat neišvengiamai įsivelia į prieštaravimus.

***Pagrindiniai žodžiai**: Straussas, politikos mokslas, politinė filosofija, istorizmas, prigimtinė teisė*

Leo Strausso mokslinių interesų laukas buvo itin platus. Jis tyrinėjo metafiziką, religijos filosofiją, epistemologiją, filosofijos istoriją. Tačiau politinė filosofija jam neabejotinai turėjo išskirtinę reikšmę. Galima drąsiai teigti, jog būtent politinė filosofija buvo skirtingų filosofijos sričių jungiamoji grandis. Kažin ar rastume bent vieną reikšmingesnį Strausso darbą, kuriame nebūtų paliečiamos fundamentalios, jo nuomone, politinės filosofijos problemos. Straussas buvo įsitikinęs, jog politinė filosofija yra išskirtinė filosofijos šaka: jai rūpi tos politinio gyvenimo sąlygos, kurios daro įmanomą visos filosofijos egzistavimą. Laurence'o Bernso teigimu, Straussas politinę filosofiją laikė pamatine filosofijos dalimi, kuri nagrinėja filosofijos ištakas ir sprendžia filosofijos galimumo ir teisėtumo klausimus (žr. Berns 1991: 175). Todėl visiškai nenuostabu, kad socialinių mokslų ir ypač bihevioristiškai orientuoto politikos mokslo atstovų kritikos, nukreiptos į politinę filosofiją, akivaizdoje politinės filosofijos pozicijų gynimas Straussui kartu reiškė visos filosofijos gynimą. O kad filosofams būtinai reikėjo apmąstyti savo disciplinos teisėtumo pamatus ir pabandyti juos racionaliai apginti, Straussas nė kiek neabejojo. Jis labai aiškiai suprato, kad šiuolaikinis mokslinis Vakarų mąstymas ne tik atmetė esmines filosofijos prielaidas, bet ir pamatines filosofines problemas ėmė laikyti beprasmėmis. Žmogaus prigimties, prigimtinės teisės, geriausio politinio režimo, mokslinio ir filosofinio žinojimo pagrindų klausimus jis manė esant esminius bei mūsų laikams itin aktualius filosofinius

klausimus, kurių ignoravimas socialinio ir politinio pasaulio analizę neišvengiamai padaro primityvią ir ribotą.

Siekis išsiaiškinti pagrindines politinės filosofijos nuosmukio ir politikos mokslo atsiradimo bei iškilimo priežastis Straussą nuvedė prie pamatinių politikos mokslo principų analizės. Straussas atkreipė dėmesį į tai, kad politikos mokslui ne ką mažesnę įtaką nei pozityvizmo faktų ir vertybių atskyra ar mokslinio žinojimo suabsoliutinimas (žr. Stoškus 2011: 26–33) padarė istorizmas. Be to, istoristinių idėjų plėtojimas ir įsigalėjimas socialiniuose moksluose, Strausso įsitikinimu, taip pat buvo lemtingas ir politinei filosofijai. Jo teigimu, „Mokslas ir Istorija, šios dvi didžiosios moderniojo pasaulio galybės, galiausiai pasiekė, kad būtų sunaikinta pati politinės filosofijos galimybė“ (Strauss 1988a: 18). Istorizmas, mąstytojo nuomone, kvestionuoja pamatines politinės filosofijos nuostatas. Tačiau, būdamas prieštaringas, istorizmas neišvengiamai į rimtus prieštaravimus įvelia ir istoristines prielaidas perėmusį politikos mokslą. Kokį poveikį istorizmas padarė politinei filosofijai ir politikos mokslui? Kokias išvadas apie politinės filosofijos ir politikos mokslo santykį leidžia daryti prieštaringų istoristinių nuostatų atskleidimas? Šių klausimų analizei kaip tik ir skiriamas šis straipsnis.

Politinės filosofijos istoriškumas

Dabartinę politinės filosofijos padėtį Straussas laikė kaip niekad bloga. Jo įsitikinimu, viena seniausių filosofijos disciplinų išgyvena stiprų nuosmukį. Šiuo metu kvestionuojama ne tik politinės filosofijos paskirtis, jos objektas ir tyrimo būdas, bet apskritai pati jos galimybė. Vienintelė išimtis – politinės filosofijos istorija. Jos svarbą, pasak Strausso, dar pripažįsta kai kurie politikos mokslininkai. Tačiau nuo biheviorizmo iškilimo šeštajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje ir ši politinės filosofijos šaka sulaukė griežtos kritikos. Strausso įsitikinimu, prieš keletą amžių įvykusios filosofijos ir mokslo „skyrybos“ leido susiformuoti klaidingai nuostatai, kad galimi du skirtingi politikos tyrimo būdai, kuriuos įgyvendina arba nefilosofinis politikos mokslas, arba nemokslinė politinė filosofija. Ši perskyra, kurios pagrįstumas politinių dalykų tyrime yra labai abejotinas, iš politinės filosofijos atėmė visą jos turėtą didingumą ir reikšmingumą. Be to, užsiimant praeities filosofijos analize tik dėl istorinio intereso, neišvengiamai iškraipoma jos esmė. Straussas dažnai pabrėždavo, kad būtina siekti suprasti klasikus taip, kaip jie patys save suprato. Tuo metu istoristai mano, kad jie praeitį, praeities mąstytojus gali suprasti geriau, nei jie suprato patys save. Tam ir skirta istoristinė perspektyva. Tačiau Straussas tvirtino, kad „jei mes norime suprasti praeities filosofus, privalome būti vedami tų pačių pamatinių interesų, kurie vedė juos: tiesos apie visumą siekio, o ne istorinio intereso“ (Strauss 2007a: 121).

Straussas buvo įsitikinęs, kad istorizmo susiformavimui didelę įtaką padarė pozityvizmas. Tam tikra prasme istorizmo iškilimas yra logiška bandymų išspręsti pozityvizmo sukurtas problemas pasekmė (žr. McAllister 1995: 83). Be to, kaip pažymi Paulas Nortonas, istorinė mokykla, labiausiai prisidėjusi prie istorizmo idėjų plėtojimo, daugiausia buvo sudaryta ne iš filosofų, o iš istorikų (žr. Norton 1981: 145). Kaip žinoma, istorija buvo viena iš disciplinų, kurią XIX a. pozityvizmo idėjos

buvo itin stipriai paveikusios. Įdomiausia šioje vietoje tai, kad istorizmo pateikiami atsakymai galiausiai atmetė pirminius pozityvizmo klausimus kaip nepagrįstus. Straussas išskyrė keturis esminius istorizmo bruožus, skiriančius jį nuo pozityvizmo:

> (1) Jis atsisako faktų ir vertybių perskyros, nes kiekvienas supratimas, kad ir teorinis, savyje turi specifinių vertinimų. (2) Jis neigia modernaus mokslo autoritetą, nes šis pasirodo esąs tik vienas iš daugelio žmogaus mąstymo apie pasaulį būdų. (3) Jis atsisako istorinį procesą laikyti iš esmės pažangiu arba, bendriau kalbant, protingu. (4) Jis neigia evoliucionistų tezės relevantiškumą tvirtindamas, kad žmogaus išsivystymas iš ne žmogaus negali sukurti aiškaus žmogaus žmogiškumo. (Strauss 1988a: 26)

Nors iš dalies įkvėptas pozityvizmo, istorizmas neigia pamatinius pozityvizmo principus. Istorizmas pozityvizmo teiginius laiko ne absoliučiais, o santykiniais, priklausančiais nuo susiklosčiusios istorinės situacijos. Anot Strausso, istorizmas ir pozityvizmas – tai dvi kraštutinės, tačiau tarpusavyje glaudžiai susijusios pozicijos: suabsoliutinant mokslinį žinojimą, tačiau taip ir nesugebant pasiekti užsibrėžto tokio žinojimo patikimumo, metamasi į kitą kraštutinumą ir tvirtinama, kad joks žinojimas apskritai negali būti racionaliai pagrindžiamas. Be to, istorizmui būdingas radikalus reliatyvizmas griauna tikėjimą moksline ir socialine pažanga – tikėjimą, būdingą daugeliui pozityvistų. Tačiau, pasak Strausso, istorizmas ne tik neigia pamatinius pozityvizmo principus, bet ir kvestionuoja pačią filosofijos egzistavimo galimybę.

Straussas buvo įsitikinęs, kad filosofinis mąstymas numato žmogaus protui suprantamos visumos egzistavimą. Kitais žodžiais tariant, tai, kas yra visuma savaime, tapatu tam, kaip ji suvokiama. Be to, teiginys apie pažinios ar žmogaus protui suvokiamos visumos egzistavimą kartu leidžia tvirtinti, kad tokia visuma turi pastovią struktūrą, t. y. kad tokia visuma yra nekintanti (žr. Strauss 1971a: 30). Tačiau ši pirminė filosofijos prielaida, pasak Strausso, gali vesti į siaurą dogmatizmą, ignoruojantį viską, kas negali tapti objektu racionaliam žmogaus protui, kas nėra ir negali būti objektyviai pažįstama. Dogmatišką filosofijos pobūdį kaip tik ir tarėsi demaskavę istoristai, prakalbę apie bet kokio žmogiškojo žinojimo istoriškumą. Tai, ką filosofai vadina visuma, visada tėra tik visumos dalis, taigi – netikra visuma. Istoriškai visuma kinta ir ji niekad nebus iki galo pažini, t. y. tarp to, kokia yra visuma savaime, ir tarp to, kokią ją suvokia žmogaus protas, visada liks žiojėti neperžengiama praraja.

Todėl galima teigti, jog istorizmo prielaidos yra visiškai priešingos politinės filosofijos prielaidoms. Istorizmas tiesiog neleidžia formuluoti svarbiausių šios filosofijos disciplinos klausimų – kas yra gera visuomenė, koks politinis režimas yra geriausias. Tokie klausimai taip pat apeliuoja į visuotinumą, kurį istorizmas atmeta. Universalių klausimų apskritai nebelieka, juos pakeičia santykiniai, iškelti konkrečių istorinių aplinkybių. Politinė filosofija numato tokių substancialių dalykų kaip žmogaus prigimtis, moralinės ir politinės tvarkos idealai egzistavimą. Istorizmas, iš principo neigdamas šiuos dalykus, neišvengiamai komplikuoja filosofinę politinių dalykų analizę, nes „tokie žodžiai kaip gėris ir teisingumas turi prasmę tik tol, kol žmonės tiki žmogaus prigimtimi“ (McAllister 1995: 152). Be to, bet kokie autoritetai ar idealai ima prarasti savo reikšmę vien pabandžius

„atsekti“ jų istorinę kilmę ir evoliucionavimą. Strausso nuomone, istoristinė žmogaus prigimties ir iš jos plaukiančių žmogiškumo ribų analizė savaime suponuoja mintį, jog tas ribas nusistatė pats žmogus, todėl jas galima lengvai peržengti (žr. Strauss 1996: 107). Istorizmas iš esmės neigia pačią filosofiją. Ji gali egzistuoti tik laikantis prielaidos, kad yra fundamentalių, visų laikų filosofams daugiau ar mažiau reikšmingų klausimų.

Straussas buvo įsitikinęs, jog viena reikšmingiausių politinės filosofijos problemų kaip buvo antikoje, taip ir dabar tebėra politinio režimo klausimas. Taip yra todėl, kad politinio režimo konstituoti principai, persmelkdami visą visuomenę, galiausiai paliečia kievieną individą. Kiekvienas režimas suteikia visuomenei savitą charakterį: žmonių santykiai esant skirtingiems politiniams režimams, Strausso nuomone, taip pat yra skirtingi. Tarp režimų esama fundamentalių skirtumų, kurie lemia ne tik tai, kokie politiniai dalykai yra laikomi svarbiais ir vertais apmąstyti, o kokie – ne, bet apskritai visų politinių dalykų supratimo būdą. Tik nepastebint kokybinių režimų skirtumų galima pradėti kalbėti apie „laipsnio“ skirtumus: kur formaliai daugiau, o kur mažiau laisvių ir teisių, kur didesnis, o kur mažesnis visuomenės, kaip tam tikros socialinės visumos, integralumas.

Analizuojant skirtingus politinius režimus galima daug pasakyti apie tai, kokios žmogaus savybės ir vertybės laikomos reikšmingiausiomis konkrečioje socialinėje sanklodoje. Straussas tvirtino, jog bendras visuomenės charakteris priklauso nuo, ką žmonės yra linkę garbinti ar vertinti. Tam tikrus požiūrius ar poelgius laikydama vertais pagarbos, visuomenė pripažįsta ir tų žmonių, kurie įkūnija visuomenės idealą, pranašumą ir išskirtinumą. Šie labiausiai visuomenės vertinami žmonės anksčiau ar vėliau įgauna lemiamą balsą formuojant politinį režimą (žr. Strauss 1971a: 137). Taigi, politinio režimo analizė atveda prie žmogaus ir jo prigimties sampratos analizės arba, atvirkščiai – svarstymai, kas yra žmogus, kokia yra jo prigimtis, galiausiai veda prie klausimo, kokioje politinėje sanklodoje galimybės skleistis žmogaus prigimčiai yra geriausios.

Geriausias režimas klasikams atitiko geriausią, tobulą moralinę tvarką. Tai leido Straussui teigti, kad „iki galo išdėstyta klasikinė prigimtinės teisės doktrina pirminiu savo pavidalu yra identiška geriausio režimo doktrinai. Juk galutinį atsakymą į klausimą, kas yra iš prigimties teisinga arba kas yra teisingumas, galima rasti tik konstruojant (kalboje) geriausią režimą“ (Strauss 1971a: 144). Klasikai tiesiog nebūtų suvokę moderniosios politinės filosofijos pradininkų minties, kad politikos ir moralės iš principo negalima suderinti. Jei žmogaus prigimties klausimai veda tiesiai prie politinio režimo klausimų, klasikai būtų linkę teigti, kad moralės ir politikos, sau neprieštaraujant, tiesiog neįmanoma nesuderinti. Taigi, geriausio politinio režimo klausimo svarstymas neišvengiamai veda prie prigimtinės teisės problemos analizės.

O istorizmas, pasak Strausso, iš principo neigia prigimtinės teisės egzistavimo galimybę. Tai taip pat ne mažiau stebėtina šio mąstytojo įžvalga nei sąsajų tarp istorizmo ir pozityvizmo nustatymas, nes Straussas istorizmo ištakas įžvelgė ir moderniojoje politinėje filosofijoje, kurioje tebebuvo remiamasi (tiesa, modifikuota, kitokia nei klasikinėje politinėje filosofijoje) prigimti-

nės teisės doktrina. Richardas Kenningtonas Strausso pastebėtą iš istorizmo kylantį pavojų prigimtinės teisės teisėtumo idėjai laikė išskirtinio mąstytojo bruožu, be to, vien jau Strausso atsigręžimas į prigimtinės teisės problematiką buvo labai svarbus, nes „prigimtinė teisė buvo išnykusi iš politinės filosofijos diskusijų centro daugiau kaip šimtą metų. Joks pirmo ryškumo filosofas neparašė traktato apie ją ar nesiėmė ginti jos būtinybės nuo vokiečių idealizmo laikų ar galbūt nuo Rousseau“ (Kennington 1991: 227).

Analizuodamas prigimtinės teisės idėją Straussas pastebėjo, kad ji (tiksliau tariant, klasikinė prigimtinės teisės idėja) yra neatsiejama nuo teleologinės pasaulio sampratos: „visos natūralios būtybės turi prigimtinį likimą, kuris nustato, kokio pobūdžio veikla jiems yra gera. Žmogaus atveju, protas yra reikalingas tam, kad būtų galima pastebėti tą veiklą: protas apibrėžia, kas yra iš prigimties tiesinga atsižvelgiant į prigimtinį žmogaus tikslą“ (Strauss 1971a: 7). Nors Straussas buvo įsitikinęs, kad prigimtinės teisės idėja yra reikalinga ar net būtina siekiant geriau suprasti tiek žmogų apskritai, tiek ir politiką, galima pagrįstai kelti klausimą, ar kalbėjimas apie ją dar turi kokią nors prasmę? Kaip taikliai pasakė mąstytojas (žr. *ibid.*: 8), teleologinė pasaulio samprata buvo diskredituota moderniųjų gamtos mokslų dar XVII a. mokslinės revoliucijos metu. Ar tai reiškia, kad norint pagrįstai kalbėti apie prigimtinės teisės idėją reikėtų radikaliai pakoreguoti dabartinį mūsų pasaulėvaizdį? Atrodo, jog Straussas kaip tik taip ir manė. Jis buvo įsitikinęs, kad šiuolaikinė tikrovės samprata, kuri daugiausia buvo suformuota moderniųjų gamtos mokslų, puikiai padeda didinti žmogaus galią, bet ne siekti išminties ir spręsti žmogui kylančius pamatinius klausimus „kas aš esu?“ arba „kaip aš turėčiau gyventi?“ Tačiau mokslo, kaip galios, o ne tiesiog kaip žinojimo, šaltinio samprata gali būti labai pavojinga: didesnė žmogaus galia atveria didesnes galimybes ne tik gėriui, bet ir blogiui.

Techninis-manipuliacinis tiksliųjų mokslų tikrovės tyrinėjimo modelis, perkeltas į socialinį ir politinį pasaulį, Strausso įsitikinimu, tapo ne tik nenaudingas, bet ir žalingas. Nenaudingas dėl to, kad socialinio pasaulio tyrimas yra iš esmės kitoks nei gamtos tyrimas, jis neatsiejamas nuo vertinimų, t. y. deskripcijos čia susipina su preskripcijomis. O žalingas dėl to, kad defektyvus politinės tikrovės supratimas gali turėti destrukcinį poveikį tiek pavienių žmonių vertybėms, tiek ir visai politinei visumai. Kalbėdamas apie tiksliųjų ir socialinių mokslų santykį, Straussas savo poziciją apibrėžė labai aiškiai: socialinis mokslas „negali remtis moderniuoju mokslu, nors jis gali apgalvotai ir išlaikydamas aiškią autonomiją naudoti tiek moderniojo mokslo metodus, tiek rezultatus. Socialinis mokslas turėtų papildyti tikrą universalų mokslą, į kurį galiausiai būtų integruotas ir modernusis mokslas“ (Strauss 1989: 8). Galima numanyti, jog Straussui „tikras universalus mokslas“ reiškia būtent filosofiją pirmine šio žodžio prasme. Taigi, jo netenkina ne tik naujų socialinių mokslų „defektyvumas“, kylantis iš siekio lygiuotis į tiksliuosius mokslus, bet ir apskritai modernųjį mokslą konstituojantys principai, kurie yra iš esmės priešingi principams, kuriais rėmėsi klasikinė filosofija. Atrodo, jog Straussas norėtų atkurti ikimoderniąją mokslų (universaliąja prasme) hierarchiją, kurioje skirtingas žinias apie pasaulį ir žmo-

gų filosofija vėl sujungtų į visumą. Todėl šioje vietoje būtų galima visiškai pagrįstai kelti klausimą, ar Strausso užmojai yra bent kiek realūs ir logiškai nuoseklūs? Juk kažin ar įmanoma į filosofiją integruoti iš esmės ją neigiančiais principais besiremiančius tiksliuosius mokslus. Visgi bent kiek išsamesnis šio klausimo svarstymas neišvengiamai priverstų peržengti straipsnio pradžioje apsibrėžtą tyrinėjamų problemų lauką, todėl šioje vietoje būtina grįžti prie pagrindinių šio darbo klausimų.

Nuo Renesanso prasidėjusius pokyčius politinės filosofijos istorijoje Straussas laikė lemtingais tiek istorizmo iškilimui, tiek prigimtinės teisės idėjos diskreditavimui. Pasak jo, sąvoka *istorija* daugybę amžių pirmiausia reiškė politinę istoriją. Būtent todėl istorijos „atradimas“ greičiausiai buvo ne apskritai moderniosios filosofijos, bet konkrečiai moderniosios politinės filosofijos kūrinys. Gali būti, kad istorizmo šaknys siekia moderniąją klasikinės prigimtinės teisės idėjos interpretaciją (žr. Strauss 1971a: 34). Ši Strausso įžvalga turi gana realų pagrindą. Vienas iš moderniosios politinės filosofijos pradininkų Thomasas Hobbesas savo *Leviatane* visą teisingumo esmę sutraukė į susitarimų ir sutarčių laikymąsi, o patį teisingumą tiesiogiai susiejo su valstybe („Todėl ten, kur nėra valtybės, ten nieko nėra neteisingo. Taigi teisingumo prigimtis yra galiojančių susitarimų laikymasis.“ (Hobbes 1999: 155)). Nepraėjus nė šimtui metų po *Leviatano* pasirodymo galima nesunkiai pastebėti besiformuojančią buvimo, gyvenimo istorijoje savimonę. Pavyzdžiui, Charles Montesquieu savo veikalo *Apie įstatymų dvasią* pradžioje atlieka iš pirmo žvilgsnio tradicinę politinių režimų klasifikaciją, tačiau, jo nuomone, geriausio šiuolaikinio Anglijos politinio režimo į šią klasifikaciją neįtraukia (žr. Montesquieu 2004: 160). Tai jis padaro laikydamasis nuostatos, kad tradicinė politinių režimų klasifikacijos idėja yra istoriška, tikusi politikos tyrinėtojams praeityje, bet iš principo nebetinkama dabarčiai. Nuo šios minties iki istoricizmo – tik keletas žingsnių. Tačiau, kaip teigia Pierre'as Manent'as, „[j]ei nuo šiol kiekviena politinių santvarkų klasifikacija iš esmės yra bejėgė, reikia daryti išvadą, kad protas nebegali „paaiškinti“ žmogaus problemos, kaip politinės problemos. Pagarbos vertas žmogaus, kaip „politinio gyvūno“ ir „protingo gyvūno“, apibrėžimas netiesiogiai yra atšauktas“ (Manent 2005: 24). Akivaizdu, jog egzistuoja tiesioginės sąsajos tarp istorizmo iškilimo ir klasikinės prigimtinės teisės idėjos atmetimo. Atmetimo, kurį iniciavo modernioji politinė filosofija, padėjusi pamatus naujai disciplinai, galiausiai suabejojusiai visos politinės filosofijos prasmingumu, – politikos mokslui.

Vidiniai istorizmo ir politikos mokslo prieštaravimai

Istoristai atmeta prigimtinės teisės idėją pirmiausia apeliuodami į istorinę patirtį. Istoristinio požiūrio šalininkai siūlo atidžiau pažvelgti į istoriją – negi ji nerodo, kad visi teisingumo principai nuolat keičiasi? Istorinio akivaizdumo argumentą prieš prigimtinės teisės egzistavimą Straussas laikė itin silpnu: įrodžius, kad nėra teisingumo principų, kurie istorijos tėkmėje nebuvo kritikuojami ar atmetami, dar neįrodoma, kad jų atmetimas buvo racionalus ir pagrįstas. Istorija parodo tik tai, kad skirtingais laikais skirtingose vietose buvo laikomasi skirtingų teisingumo principų, o ne tai, kad

vieni teisingumo principai buvo racionaliai pagrindžiami, o kiti – ne.

Skirtingų teisingumo principų egzistavimas neprieštarauja prigimtinės teisės idėjai ir jos nepaneigia. Jei paneigtų, tuomet požiūrių į visatą, kurie keitėsi laiko tėkmėje, įvairovė turėtų versti teigti, jog visatos apskritai nėra arba kad neįmanoma pasiekti teisingo jos supratimo. Požiūrių įvairovė, Strausso įsitikinimu, kaip tik yra būtina, kad būtų galima iškelti prigimtinės teisės idėją (žr. Strauss 1971a: 10). Kol nėra įsisąmoninama, kad egzistuoja skirtingos teisingumo sampratos, nėra poreikio ieškoti prigimtinės teisės, universalių teisingumo principų. Be to, istorinis teisingumo principų įvairovės argumentas atkrinta ir todėl, kad filosofijos atžvilgiu jis, pasak Strausso, yra ydingai formuluojamas. Čia reikia dėmesį sutelkti ne į skirtingus skirtingose epochose pateiktus atsakymus, bet į klausimus. Jei pažvelgtume ne į atsakymus, o į tai, kas filosofijai reikšmingiausia – klausimus ir problemas, pamatytume, kad istorinė patirtis paneigia istoristinę filosofijos kritiką: „atrodo, istorija patvirtina, kad visas žmogaus mąstymas ir, žinoma, visas filosofinis mąstymas, yra suinteresuotas tomis pačiomis fundamentaliomis temomis ar problemomis ir kad dėl to egzistuoja nekintanti struktūra, kuri išlieka keičiantis žmonių žinioms apie faktus ir principus. <...> O jeigu fundamentalios problemos išlieka visose istorinėse permainose, vadinasi, žmogaus mąstymui įmanoma peržengti savas istorines ribas ar suvokti kažką viršistoriško“ (Strauss 1971a: 24). Tai, kas istoristams atrodė autentiška patirtis, Straussui pasirodė esanti abejotina patirties interpretacija, o tariamas istorijos „atradimas“ iš tikrųjų buvo moderniojo mąstymo „išradimas“.

Bandymą apeliuoti į istorinę patirtį Straussas vadino naiviuoju istorizmu, kuris galiausiai pats save paneigia. Tačiau naiviojo istorizmo nesėkmė davė impulsą atsirasti radikaliajam istorizmui (žr. Kennington 1991: 235). Jį mąstytojas dar vadindavo egzistencializmu (pripažindamas egzistencializmo termino daugiaprasmiškumą, Straussas pabrėždavo, kad viena pamatinių egzistencializmo nuostatų numato visų pažinimo ir veiklos principų istoriškumą (žr. Strauss 1971b: 1). Straussas buvo įsitikinęs, kad visa istoristinio prigimtinės teisės atmetimo jėga slypi ne istoriniame akivaizdume, bet filosofinėse istorizmo nuostatose. Viena iš jų teigia, kad visas žmogaus mąstymas yra istoriškas, todėl žmogaus protas tiesiog negali „sugriebti“ nieko, kas būtų iš tiesų universalu, pastovu ar amžina. Kitaip tariant, istorizmas neigia galimybę pažinti visumą, kartu neigdamas ir pačios filosofijos galimybę. Jo teigimu, radikaliausiai istoristinis mąstymas yra išskleistas Heideggerio filosofijoje, kurioje žmogaus fizinė ir dvasinė veikla yra laikoma iš esmės istoriška, o pati istorija traktuojama jau nebe kaip racionalus (kaip buvo linkę tikėti pozityvizmo pradininkai) procesas (žr. Strauss 1971b: 2). Pasak Strausso, šios Heideggerio įžvalgos buvo Husserlio idėjų apie filosofinio pažinimo pagrindus – kasdienio mus supančio pasaulio supratimo – nuoseklios plėtotės pasekmė. Jei klasikai filosofinį mąstymą įsivaizdavo kaip išėjimą iš olos, tai istoristai, teigdami, kad bet koks mąstymas yra nulemtas istorinių, kultūrinių ar civilizacinių aplinkybių, kartu tvirtina, kad išėjimas iš olos yra iš principo neįmanomas. Taigi, istorizmas prigimtinės teisės egzistavimo galimybę atmeta remdamasis teiginiu, kad žmogaus protui

neįmanoma pasiekti neistoriško ar, tiksliau tariant, viršistoriško žinojimo.

Šią pamatinę istorizmo nuostatą perėmė nauji socialiniai mokslai. Skeptiškas socialinių mokslininkų požiūris į klasikų bandymus aptikti universalius tikrovę konstituojančius principus, kurių šaltinis būtų šis tas daugiau nei vien žmonių susitarimas, ir socialinės tikrovės konstruojamumo idėjos iškėlimas Straussui leido tvirtinti, kad istorizmo principas tapo viena iš pamatinių socialinių mokslų nuostatų. Tai, kad šeštajame dešimtmetyje kilęs bihevioristinis judėjimas politikos moksle (kurį mąstytojas laikė nuoseklia politikos mokslo pamatinių nuostatų plėtojimo pasekme) reikalavo ne tik prigimtinės teisės idėjos, bet apskritai politinės filosofijos pašalinimo iš mokslinio diskurso, Straussui buvo akivaizdus istoristinio elemento politikos moksle įrodymas. Nors, žinoma, politikos mokslininkai bihevioristai politinę filosofiją kritikavo remdamiesi ne tik istoristiniais argumentais.

Politikos mokslininkai iš tikrųjų buvo linkę atmesti visus į transcendenciją ir visuotinumą nukreiptus politikos filosofų samprotavimus, nes laikė juos ne tik istoriškai sąlygotais, bet ir apskritai pažintinio turinio neturinčiais, t. y. moksliškai beprasmiais, teiginiais. Straussas buvo įsitikinęs, jog tokiu būdu politikos mokslininkai laikė beprasme pačią politinės filosofijos šerdį. Jo manymu, transcendencijos poreikį numato pirminė politinės filosofijos kaip natūralios ar, kitais žodžiais tariant, geriausios politinės tvarkos paieškos prasmė. Geriausia politinė tvarka, geriausias politinis režimas kaip tik ir buvo tai, kas peržengia čia ir dabar ribas ir ko tikrovėje nėra, kas egzistuoja tik kaip idealai, etalonai (žr. Strauss 1971a: 15). Istorizmui pavyko diskredituoti universalius, konkrečią istorinę situaciją peržengti siekiančius principus. Todėl jų paieška paskelbta bevaise. Mokslininkai turėjo išmokti sutelkti dėmesį į lokalius, tam tikram istoriniam laikotarpiui būdingus principus ir atsisakyti pretenzijų pasiekti tai, ko, istoristų įsitikinimu, tiesiog nėra. Straussas manė, kad toks posūkis mokslinių interesų srityje buvo lemtingas politinei filosofijai. Jis įteisino empirinius politikos mokslininkų tyrinėjimus ir suteikė jiems vieną stipriausių idėjinių ginklų prieš politikos filosofus.

Tačiau Straussas buvo įsitikinęs, kad istorizmas negali sau neprieštaraudamas paneigti universalių principų egzistavimo galimybės. Juk istorizmas, laikydamasis pamatinės žmogaus mąstymo istoriškumo nuostatos, kartu pripažįsta, kad žmogaus protui pavyko atrasti bent vieną universalų ir nekintantį principą. Istoristai tvirtina atradę tiesą, kuri galioja ne tik dabarčiai, bet ir praeičiai bei ateičiai: kad ir kaip keistųsi žmogaus mąstymas, jis *visada* išliks istoriškas. Vadinasi, svarbiausia istoristų įžvalga turi lygiai tokią pačią pretenziją į viršistoriškumą, kokią turi, pavyzdžiui, politikos filosofai, kalbėdami apie prigimtinės teisės egzistavimą (žr. Strauss 1971a: 24). Todėl kritinis politinės filosofijos įvertinimas, kurį atlieka istoristai, nėra ir negali būti traktuojamas kaip racionaliai pagrįstas. Kadangi neleidžiama lyginti dviejų skirtingų universalių principų, nes vieno iš jų (prigimtinės teisės) galimybė tiesiog atmetama (tiesa, save paneigiančiu argumentu), istoristinio principo pasirinkimas neturi jokio racionalaus arba mokslinio pagrindo. Jei istorizmas negali racionaliai pagrįsti pirminių savo prielaidų, kodėl tuomet, klausia Straussas, politikos mokslas, vertindamas politinę filo-

sofiją ir tyrinėdamas politinę tikrovę, turėtų vadovautis istoristiniais principais?

Dabartinio žmogaus gebėjimas suvokti fundamentalią teisingumo problemą Strausui buvo pakankamas argumentas teigti, jog žmogaus protas gali išsiveržti iš savo istorinių apribojimų ir pabandyti suprasti visumą. Vien to pakanka, kad būtų galima pateisinti politinės filosofijos pirmine, sokratiškąja, prasme egzistavimą (kurios prasmingumu, beje, Strausso laikais nemažai kas, ypač iš bihevioristinės orientacijos politikos mokslininkų, abejojo): žinojimo, kad nieko nežinai, t. y. žinojimo, kad egzistuoja pamatinės, fundamentalios problemos. Deramai jas suvokti ir pabandyti išspręsti – politinės filosofijos uždavinys. Uždavinys, kurio negali perimti joks kitas mokslas. Istorizmas negali sau neprieštaraudamas paneigti filosofijos siekio pažinti visumą. Viskas, ką istorizmas gali paneigti, pasak Strausso, yra baigtinės filosofinės sistemos galimybė. Tačiau „tai atlikdamas jis padaro filosofijai didžiausią paslaugą, nes filosofinė sistema, tiesos *ieškojimo* sistema, yra nesąmonė. Kitais žodžiais tariant, istorizmas klaidingai priima visų filosofų, kurie, būdami žmonės, yra linkę klysti, neišvengiamą *lemtį* kaip filosofijos *tikslo* atmetimą. Istorizmas geriausiu atveju yra mūsų *nežinojimo* įrodymas, nežinojimo, kurį mes suprantame ir be istorizmo“ (Strauss 2007a: 132). Čia galima pasakyti, kad radikaliojo istorizmo argumentams atremti Straussas ypač naudojosi sokratiška filosofijos, kaip žinojimo, jog nieko nežinai, t. y. nežinai galutinių atsakymų į fundamentaliausius žmogui rūpinčius klausimus, samprata. Tyrinėtojų tvirtinimu, tik tokia filosofijos samprata ir leidžia Straussui tikėtis, kad istorizmas gali būti atmestas (žr. Kennington 1991: 237; Norton 1981: 152). Akivaizdu, jog sokratiška politinė filosofija Straussui yra pranašesnė už scientiškai orientuotą politikos mokslą vien jau tuo, kad ji žino fundamentaliausius politinius klausimus neturint galutinių atsakymų, nors politikos mokslininkai naiviai tikisi, kad jie gebės tiksliai ir aiškiai išspręsti svarbiausias jiems rūpinčias politines problemas. Maža to, paremti istorizmu, politikos mokslininkų argumentai taip pat tampa prieštaringi: neigdami politinės filosofijos apeliavimą į visuotinumą, politikos mokslininkai formuluoja į visuotinumą pretenduojančius teiginius apie visos politinės filosofijos istoriškumą.

Išvados

Istorizmas formuluoja universalų teiginį apie viso žmogiškojo žinojimo istoriškumą ir, Strausso įsitikinimu, neišvengiamai tampa prieštaringas. Istorinė patirtis, į kurią taip pat mėgdavo apeliuoti istoristai, irgi neigia istorizmo nuostatas: juk egzistuoja daugybė universalių filosofinių problemų, dominusių žmones skirtingose epochose. Pamatinės politinės filosofijos teisingumo problemos egzistavimas leido Straussui atmesti tiek istoristų, tiek politikos mokslininkų reiškiamą politinės filosofijos kritiką, neva ji ieško to, ko nėra ir negali būti. Istoristinė nuostata tiesiog neleidžia formuluoti pamatinių ir tarpusavyje glaudžiai susijusių politinės filosofijos klausimų apie geriausią politinį režimą ir prigimtinę teisę, nes jie numato tam tikrą absoliutumą.

Istorizmo prieštaringumas Straussui leidžia tvirtinti, kad istoristinė tikrovės interpretacija tėra bandymas pasiūlyti alternatyvą filosofinei tikrovės analizei. Tiesa, šis bandymas nėra „sąžiningas“, nes jis

eliminuoja konkuruojančią alternatyvą kaip neįmanomą be jokio racionalaus svarstymo ir net neleidžia palyginti šių dviejų tikrovės analizės strategijų. Jei būtų pabandyta tai padaryti, paaiškėtų, kad istorizmas gali paneigti filosofiją tik paneigdamas pats save, o jeigu jis save „teigia“, tuomet negali sau neprieštaraudamas atmesti filosofijos. Vienaip ar kitaip, istoristinis žvilgsnis į politinę filosofiją pasirodo esąs defektyvus.

Galima konstatuoti nepavydėtiną politikos mokslo padėtį, į kurią jį įstumia istorizmas. Viena vertus, istorizmas, pradėjęs nuo filosofinio mąstymo siekio pažinti universalias tiesas atmetimo, galiausiai atmeta pamatines pozityvizmo prielaidas kaip nepagrįstas. Tiek, kiek politikos mokslas seka pozityvizmu (o jis pozityvizmu seka, galima sakyti, beveik nekritiškai), jis tampa atviras istoristinei kritikai. Pasirodo, politikos mokslas neturi ir negali turėti jokio išskirtinio politinių dalykų tyrinėjimo monopolio, nes jis negali būti traktuojamas kaip naujas žinojimo pažangos etapas, už savęs palikęs politinę filosofiją. Kita vertus, dėl vidinio istoristinio požiūrio prieštaringumo politikos mokslininkai nebegali nuosekliai pagrįsti nei savo mokslinių politinės tikrovės principų, nei politinės filosofijos „defektyvumo“. Istorizmas turėjo padėti naujiems socialiniams mokslams įteisinti naujus, pažangius socialinio pasaulio tyrimo būdus ir atmesti pasenusius filosofinius, tačiau pasirodė, kad istorizmas nepajėgus atlikti nei vieno, nei kito, bet gali padėti įsipainioti į keblius vidinius prieštaravimus, iš kurių, tiesą sakant, bent jau politikos mokslas dar net nepradėjo vaduotis.

LITERATŪRA

Berns, L., 1991. The Prescientific World and Historicism: Some Reflections on Strauss, Heidegger, and Husserl. In: *Leo Strauss's Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Riener Publishers.

Hobbes, Th., 1999. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai.

Kennington, R. H., 1991. Strauss's Natural Right and History. In: *Leo Strauss's Thought: Toward a Critical Engagement*, ed. A. Udoff. Boulder & London: Lynne Riener Publishers.

Manent, P., 2005. *Žmogaus miestas*. Vilnius: Margi raštai.

McAllister, T., 1995. *Revolt Against Modernity: Leo Strauss, Eric Voegelin, and the Search for a Postliberal Order*. Lawrence: University Press of Kansas.

Montesquieu, Ch., 2004. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis.

Norton, P., 1981. Leo Strauss: His Critique of Historicism. *Modern Age* 25(2): 143–154.

Strauss, L., 1971a. *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L., 1971b. Philosophy as Rigorous Science and Political Philosophy. *Interpretation: A Journal of Political Philosophy* 2: 1–9.

Strauss, L., 1988. *What Is Political Philosophy? And Other Studies*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L., 1989. *The Rebirth of Classical Political Rationalism. An Introduction to the Thought of Leo Strauss*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L., 1996. *The Political Philosophy of Hobbes*. Chicago: The University of Chicago Press.

Strauss, L. 2007. Living Issues of German Postwar Philosophy. In Meier H. *Leo Strauss and the Theologico-Political Problem*. New York: Cambridge University Press.

LEO STRAUSS: HISTORICISM, POLITICAL PHILOSOPHY, AND POLITICAL SCIENCE

Mindaugas Stoškus

S u m m a r y

The aim of this article is to discuss the influence of historicism on political philosophy which was revealed by Leo Strauss. The paper deals with links between historicism, modern political philosophy, and political science. Reasons are explicated for historicist elimination from scientific discourse of the main problems of classical political philosophy: justice, natural right, best political regime. The paper discusses the main ideas of historicism, which political science absorbed, and Strauss`s exposed contradictions of historicism, its inability to prove consistently the narrowness of philosophical thinking or the reliability of historicist attitude. Political science also becomes self-contradictory as much as it uses historicist approach.

Keywords: Leo Strauss, political science, political philosophy, historicism, natural right

Įteikta 2012 12 18